

‘Rechts geweld is echt onrustbarend in Duitsland’

Achtergrond - 15 februari 2019 - Auteur: Marja Verburg

Hoe bedreigend is het rechts-radicalisme en het nationalisme in Duitsland? Dat onderzoeken vier Duitse historici, onder wie Christina Morina, in hun boek ‘Zur rechten Zeit. Wider die Rückkehr des Nationalismus’. “Het is de AfD gelukt een symbiose te creëren tussen West-Duits nationaal-conservatisme en Oost-Duits lokaal patriottisme”, zegt Morina in een gesprek met Duitslandweb. Ze waarschuwt voor het gevaar van het Duitse rechts-radicalisme. “Het rechtse geweld dat we in Duitsland kennen, zie je nergens anders in Europa.”

Het is het zwaarste project waaraan ze ooit heeft meegewerkt, zegt Morina over het boek dat ze het afgelopen jaar met Norbert Frei, Franka Maubach en Maik Tändler schreef. “Ik ben echt bang geworden dat we het Duitsland dat we kennen, aan het verliezen zijn”, vertelt ze op haar werkkamer op het Duitsland Instituut in Amsterdam. De historica, opgegroeid in het Oost-Duitse Frankfurt an der Oder, spreekt meestal enthousiast en snel, maar nu klinkt ze zacht en bedachtzaam.

De Duitse bronteksten die ze las, bijvoorbeeld van de rechtse denker Götz Kubitschek, vond ze behoorlijk bedreigend. “Hij heeft het uiteindelijk over een burgeroorlog. Zijn quasi-filosofische ideeën zijn erop gericht dat conflicten op een gegeven moment niet meer vreedzaam op te lossen zijn. Het is gewoon verlangen naar geweld. Dat kan echt consequenties hebben.”

Het maakte Morina des te gedrevenner om het boek te schrijven. “De terugkeer van het autoritaire in Duitsland, het chauvinistische, de ruwe politieke taal en cultuur. Daar moet je je tegen weren.” Ze ziet de Duitse samenleving daadwerkelijk bedreigd. De grote meerderheid die er altijd was voor de *Verfassungskonsens* - het idee dat je niet zozeer trots bent op Duitsland maar op de democratische grondwet - brokkelt af, zegt ze. “En steeds minder mensen delen de waarde van de liberale democratie.”

‘Zur rechten Zeit. Wider die Rückkehr des Nationalismus’

✖ Norbert Frei, Franka Maubach, Christina Morina, Maik Tändler analyseren de terugkeer van het nationalisme en rechts-radicalisme in Duitsland vanuit historisch perspectief. Het boek verschijnt op 22 februari bij [Ullstein Buchverlage](#). Op 20 februari vindt de [boekpresentatie](#) plaats in Amsterdam, met Norbert Frei en Christina Morina.

Met 'Zur rechten Zeit' willen Morina en haar collega's de huidige ontwikkelingen in Duitsland vanuit historisch perspectief analyseren, schrijven ze.

Is de ondertitel 'Wider die Rückkehr des Nationalismus' niet te activistisch voor een historische analyse?

"We willen als historici uitleggen hoe het tot de opkomst van nationalisme en rechts-radicalisme gekomen is. Dat is nog te weinig gedaan, zeker vanuit Duits-Duits oogpunt. Ik vind het goed als geëngageerde historici met elkaar debatteren en zich niet laten instrumentaliseren, zoals gebeurde voor 1945 of in de DDR voor 1989. We willen niet de AfD bestrijden, maar ons wel inzetten voor wat we belangrijk vinden: de representatieve democratie en een open, humane en liberale samenleving."

Heimatgevoelens

In het boek beschrijven de auteurs hoe rechts-radicalisme en vreemdelingenhaat ook al in West-Duitsland en de DDR aanwezig waren. Daarnaast plaatsen ze kritische kanttekeningen bij het succes van de *Vergangenheitsbewältigung*, de verwerking van het naziverleden waar de BRD in de jaren zestig mee begon. Vanaf de jaren negentig kwam daar de verwerking van de DDR-dictatuur bij.

De problemen van nu zijn niet uit het niets gekomen, maken jullie in het boek duidelijk. Maar waarom is het rechts-radicalisme en het nationalisme juist nu zo groot en succesvol?

"Wat je nu voor het eerst ziet is een symbiose van West-Duits nationaal-conservatisme en Oost-Duits lokaal patriottisme. Dat heeft de AfD vanaf het begin van de vluchtelingen crisis in 2015 heel goed weten te instrumentaliseren. Dat de AfD zo succesvol is, heeft te maken met factoren die in heel Europa spelen, zoals de crisis van de liberale democratie en de opkomst van het rechts-populisme. Maar ook met een aantal specifieke Duitse factoren.

In de DDR - waar je niet vrij mocht reizen - waren onder de oppervlakte altijd Heimatgevoelens aanwezig, onder het officiële socialisme en antifascisme van de staat. Zoiets als liefde voor het Thüringer Wald. Dat werd door het communistische regime omarmd als lokaal engagement. Tegelijkertijd gaf het mensen de mogelijkheid zich los van de staat ergens voor in te zetten. Heimat

was voor iedereen een begrip in de DDR. Maar het was wel een gesloten begrip, onberoerd door vreemde invloeden. Op dit Heimatgevoel stuitte West-Duitse conservatieven die na de *Wende* naar het Oosten gingen. Dat wisten ze goed te gebruiken.”

Gauland, Kubitschek en Höcke

In ‘Zur rechten Zeit’ noemt Morina als voorbeelden van zulke West-Duitse conservatieven de huidige AfD-voorzitter Alexander Gauland, de omstreden aanvoerder van de ultrarechtse AfD-afdeling Der Flügel, Björn Höcke en de nieuw-rechtse intellectueel en uitgever Götz Kubitschek. Zij vertrokken na de eenwording deels uit onvrede met het Westen naar Oost-Duitsland en vonden daar een nieuwe carrière.

‘Kubitschek noemt Oost-Duitsland het 'ware' Duitsland, zonder de 'Konsumterror' van het Westen of de invloeden van het rood-groene 'cultuurmarxisme'’

Kubitschek vestigde zich in 2001 in een boerderij in Schnellroda (Saksen-Anhalt) en begon daar een uitgeverij en het Institut für Staatspolitik, een nieuw-rechtse denktank. “Hij noemt Oost-Duitsland, of 'Midden-Duitsland', het 'ware' Duitsland, zonder de 'Konsumterror' van het Westen of de invloeden van het rood-groene 'cultuurmarxisme' die hij zo verwerpelijk vindt. Daar is de ware kern van het Duitse volk, zegt hij.” Geschiedenisleraar Höcke vertrok in 2008 van Hessen naar Thüringen, waar hij in 2014 voor de AfD in het deelstaatparlement kwam. Hij is goed bevriend met Kubitschek.

Gauland, destijds nog CDU'er, trok al in 1991 naar Potsdam (Brandenburg), waar hij uitgever werd van de voormalige communistische krant Märkische Allgemeine, die was overgenomen door de West-Duitse FAZ-groep. “Hij zegt nu dat hij toen het Oosten heeft leren kennen en ik geloof ook dat hij inzichten heeft opgedaan die anderen niet hebben. Die zet hij nu in voor de AfD.”

Aureool van 'nationaal verzet'

De drie rechts-conservatieven hebben afscheid genomen van de West-Duitse *Verfassungskonsens*, zegt Morina. Ze verbinden hun idee van een nieuw nationaal elan ook met de burgerbeweging van 1989/1990, toen Oost-Duitsers massaal de straat op gingen tegen het communistische regime. ‘*Wir sind das Volk*’ klonk het toen. Nu is het de leus van aanhangers van de AfD en de anti-islam-beweging Pegida geworden.

‘Wir sind das Volk’ klonk het in 1989/1990. Nu is het de leus van

aanhangers van de AfD en Pegida geworden

Deels gaat het om dezelfde mensen, zegt Morina. “Al moet je je realiseren dat 10-20 procent van de mensen in Oost-Duitsland op de AfD stemt. Heel veel kiezers doen dat dus niet. Maar wat de demonstranten van toen en nu met elkaar gemeen hebben is een scepsis tegenover de media en de machthebbers - wat in de DDR begrijpelijk was. Je kunt de huidige Duitse media en regering niet vergelijken met die van voor 1989. Maar rechtspopulisten gebruiken hetzelfde narratief, een manier van argumenteren die mensen bekend is.”

De AfD vertegenwoordigt groepen met tegengestelde ideeën en belangen, schrijf je. Zo gaan achter de term bürgerlich, die de AfD graag gebruikt, anti-liberale, nationalistische, rechts-radicalen en racistische stromingen schuil. Gaan die verschillen de partij niet opbreken?

“Niet zo lang het de partij lukt concrete politieke discussies uit de weg te gaan. De AfD heeft geen politieke concepten maar leuzen. Zo werd ze er pas op de verkiezingsavond in 2017, toen ze met 94 zetels in de Bondsdag werd gekozen, op aangesproken dat ze helemaal geen pensioenbeleid heeft. Maar tot nu toe lijken de AfD-aanhangers dat niet erg te vinden. En met die leuzen houdt ze het aureool van een 'nationaal verzet' in stand.”

Structurele blindheid

Vergeleken met het Nederlandse rechts-populisme is het Duitse nationalistischer, zegt Morina. Ze kent ook de Nederlandse situatie goed omdat ze voor haar werk bij het Duitsland Instituut tot vorig jaar in Nederland woonde. “In Duitsland gaat het altijd weer om identiteit. Wat is Duits? Nederlanders zijn zekerder van hun identiteit dan Duitsers.”

'In Duitsland gaat het altijd weer om identiteit. Wat is Duits?'

Een ander groot verschil met Nederland is het gevaar dat in Duitsland van rechts-radicalen uitgaat. Dat is niet alleen een verschil met Nederland, maar met heel Europa, zegt Morina. Ze noemt het aantal door rechts-extremisten gepleegde moorden in Duitsland sinds de eenwording. Dat zijn er volgens jarenlang [onderzoek van Duitse journalisten](#) rond de 170.

“Het is lastig vergelijken want er zijn niet genoeg betrouwbare statistieken, maar zoveel lijken het er nergens anders in Europa te zijn. Of de aanvallen op Duitse asielzoekerscentra, die beelden zag je ook nergens anders in Europa.

Een ondergrondse neonazi-terreurgroep als de [NSU](#), die tien jaar lang ongemerkt moorden kon plegen - het rechtse geweld in Duitsland is echt onrustbarend. Ook omdat veel mensen er min of meer openlijk mee sympathiseren. En de AfD werkt

openlijk met rechts-radicalen samen.” De overheid bleek daar lang niet echt iets tegen te willen of kunnen doen, zegt Morina. Ze spreekt van een structurele blindheid ten opzichte van extreem-rechts.

Brieven van DDR-burgers

In Duitsland bestaan sinds de *Wende* twee politieke culturen, schrijven de Duitse historici in hun boek. Daar is te weinig oog voor, vinden ze. In Oost-Duitsland is de betrokkenheid bij de democratie geringer. Tegelijkertijd laat Morina in een van de hoofdstukken zien dat Oost-Duitsers in de DDR lang niet zo apathisch waren als vaak wordt aangenomen. Ze waren juist zeer politiek bewust en mondig. Ze haalt brieven aan van DDR-burgers aan overheidsinstanties, waarin ze zelfbewust hun beklag doen: over de Duitse deling, over DDR-media, de positie van gepensioneerden, rechts-radicalisme. Ze vinden dat ze recht hebben op gehoor en zien het als hun verantwoordelijkheid om misstanden aan te kaarten.

Na de eenwording volgt de teleurstelling, schrijf je. Het lijkt erop dat niet de ervaringen van de vreedzame revolutie van 1989 bepalend zijn geworden voor de identiteit van Oost-Duitsers, maar juist alle problemen die daarna kwamen. Hoe kan dat?

“Voor de *Wende* werd er heel veel gediscussieerd in de DDR, over hoe een betere samenleving eruit moest zien. Na de *Wende* waren de Oost-Duitsers sprakeloos. Er was in de eerste jaren geen manier om die samenleving gestructureerd vorm te geven. Ze hadden een heel andere verwachting van hoe politiek werkt, hoe je conflicten oplost. In de BRD gebeurt dat met politieke partijen, in het parlement, niet via protest op straat zoals in 1989/1990.”

'Voor de *Wende* werd er heel veel gediscussieerd in de DDR, over hoe een betere samenleving eruit moest zien. Na de *Wende* waren de Oost-Duitsers sprakeloos'

Na de eenwording was er voor Oost-Duitsers grote onzekerheid, legt Morina uit. Alles was anders. Dat heeft ook met de dynamiek van toen te maken: de DDR was failliet, velen verlieten het land, het idee was dat er snel iets moest gebeuren. “Kanselier Kohl maakte daar gebruik van om een snelle eenwording als enige oplossing te presenteren. Maar de mensen wisten niet goed wat de gevolgen zouden zijn, bijvoorbeeld van de invoering van een markteconomie. Dat een groot deel van de Oost-Duitse bedrijven dicht moest. Je kunt het vergelijken met de Brexit nu: mensen stemmen over een heel ingewikkeld probleem waarvan de consequenties niet goed duidelijk en doordacht zijn.”

Debattenarme Bondsrepubliek

Morina vindt dat de politieke partijen nu alsnog moeten doen wat ze toen hebben

nagelaten: de ideeën en idealen van Oost-Duitsers serieus nemen. “Oost-Duitsers waren in de DDR gewend dat iedereen een deel kreeg van het geheel, het ging niet over een bestaansminimum, de staat zorgde voor hen.” Je moet mensen vragen wat ze willen, zegt Morina. Uit peilingen blijkt dat Oost-Duitsers waarden als sociale gelijkheid belangrijker vinden dan individuele vrijheid. In West-Duitsland is dat precies andersom. “Dat moet je serieus nemen.”

De Duitse politiek moet ook problemen duidelijker uitspreken, zegt ze. “Duitsland is een immigratieland. Dat hadden politici al veel eerder duidelijk moeten maken. En ze moeten ook dingen benoemen die hun kiezers niet leuk vinden.” Daarnaast is het nodig controverses tussen partijen weer duidelijker zichtbaar te maken. In hun boek bekritisieren de auteurs de ‘debattenarme Bondsrepubliek’ van de laatste jaren.

Het nationalisme en rechts-radicalisme is in Duitsland in het midden van de samenleving genesteld geraakt. Dat krijg je daar ook niet meer weg, zegt Morina. “Maar wat je kunt doen is gemeenschappelijke waarden benadrukken. En mensen leren van perspectief te wisselen.” Een mooi voorbeeld vindt ze een [Syrische stadsgids over wie ze las](#), in Dresden, de stad waar Pegida de meeste aanhang heeft. “Die vrouw vertelt dan hoe mensen graag aan de Elbe zitten, of er langs joggen. En dat zij dat kent uit de stad in Syrië waar ze zelf vandaan komt: daar deden mensen precies hetzelfde, alleen heet de rivier daar de Eufraat. Zij laat mensen zien wat ze met elkaar delen in plaats van de verschillen te benadrukken of te polariseren.”

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:

<https://duitslandinstituut.nl/artikel/30352/rechts-geweld-is-echt-onrustbarend-in-duitsland>